

„Három lépcső, fejre vigyázz!”¹

Emlékeim 1956-ról

1956-ban tizenegy éves voltam. A nyolcadik kerületi Futó-utcában laktunk. A Futó-utca a József-körúttal párhuzamosan a sugár irányú Baross-utca és Üllői út között fekszik. Merőleges volt rá a Práter-utca, amelyben az általános iskolám volt.

A Forradalom és Szabadságharc alatt ebben az iskolában a forradalmárok konyhája, kötözőhelye, pihenőhelye volt. Ez képezte 1956 leghíresebb helyszínének, a Corvin-köznek a háttérbázisát, amitől csak pár lépés választotta el.

Az iskola a harcok alatt súlyosan megsérült, hónapokig tartott a helyreállítása. A helyreállítási munkák a romok eltakarításával kezdődtek. Egyszer odamentem a fiúiskolai kapuhoz, ahol egy nagy kúpban állt a törmelék. Édeskés hullaszag terjengett. A kupac oldalán egy bakancsot láttam, amiből egy fél lábszár állt ki. A tanítást nem lehetett elkezdni. Egymás után két másik iskolába is áttettek bennünket a munkák befejezéséig.

A Forradalom számomra jól kezdődött október 23.-án. Délután édesanyám elhatározta, hogy ma nem lesz házikoszt, hanem lemegyünk az utcára és vásárolunk ennivalót. Ebből lángos lesz – gondoltam örömmel - és úgy is lett. Gyönyörű napfényes enyhe délután volt. A Baross-utca és a József-körút sarkára mentünk, ahol a sisakos, kézigránátot hajítani készülő katona szobra áll, a térre, amit erről a szoborról 32-esek terének neveznek. A forgalmas kereszteződésben, ahol villamos és buszmegálló is voltak akkoriban, ezúttal szinte senki sem sietett sehová. Mindenütt, kisebb csoportokban emberek álltak és beszélgettek. Úgy, ahogy annak idején a sportfogadási irodák előtt szokásosan a labdarúgó mérkőzések várható eredményeit latolgatták a totózók. A levegő rezgett az izgalomtól, legalább is így éreztem.

Akkoriban a lakásunkban hétköznapi csak dédanyám, nagyanyám és édesanyám élt velem és a húgommal. Édesapám a sztálinvárosi (ma Dunaújváros) vasmű építésén dolgozott és csak a hétvégére jött haza.

Most úgy gondolom, hogy a lángos vásárlás ötlete mellett – ami nagyon ritka dolog volt - édesanyám azért dönthetett így, hogy megnézhesse, mi folyik az utcán. Ugyanis a rádió szinte mindig szólt a lakásunkban és aznap már érdekes hírek hangzottak el a diákság mozgolódásáról.

¹ Az írás először a „Nem csak szobrok vagyunk” című könyvben jelent meg, amit az „1956 Öröksége” Alapítvány adott ki 2015-ben.

Aznap este már harcok folytak a Magyar Rádiónál, ledöntötte a nép a Sztálin-szobrot és éjjel, az utca hosszában teherautók haladtak el, amelyek platójáról az emberek azt skandálták: Ruszkik haza! Ruszkik haza!

Egyik nap a Józsefvárosi Telefonközpont ostromára ébredtünk. Ez az épület a Futó-utca és a Baross-utca kereszteződésében kinyíló Horváth Mihály téren állt. Lakásunk első emeleti ablakából jobbra tekintve valamit láttam a harcokból. Emlékszem, hogy a nap sütött. Egy világos ballonkabátos férfi, aki sötét svájci sapkát viselt felmászott egy tank tetejére, de nem maradhatott sokáig rajta, mert lelőtték, leesett róla. A felnőttek az ablaktól mindig elzavartak, de amikor csak lehetett visszacsempésztem magam oda. Láttam, amint civilek fegyverrel kapualjról-kapualjra osonnak végig a Futó-utcán arrafelé, ahonnan a csatazaj hallatszott. Volt, aki csak egy öltönyben harcolt, volt, aki könnyű átmeneti kabátot is viselt.

Később láttam, hogy a Horváth Mihály-tér felől egy Csepel típusú teherautó közeledik nagyon lassan. Ahogy a nyitott platójára egyre jobban ráláttam fölülről, azt láttam, hogy civilruhás sebesültek fekszenek rajta véresen, akiket két vöröskeresztes jelzéssel ellátott személy lát el. Akivel akkor épp foglalkoztak egy fiatalember volt, aki hanyatt feküdt és az egyik lába vérben ázott. A jelenet mellett az arca is rögzült emlékezetemben. A teherautó lépésben mozgott el az ablakunk alatt és folytatta útját, amíg az utca hajlata mögött el nem tűnt. Két-három évvel később ezt a fiút felismertem a Práter-utca és a Futó-utca sarkán! Két mankójával ügyesen mozgott. Az egyik lába hiányzott. Akkor még alig volt autóforgalom, legfeljebb lovaskocsik jártak az utcán és néhány motorkerékpár, így nyugodtan lehetett focizni az úttesten is. Épp ezzel voltunk elfoglalva, amikor ez a nálunk néhány évvel idősebb fiú előkerült és féllábbal mankóra támaszkodva belerúgott néhányszor a labdánkba. Megnyugodtam, hogy „sebesültem” nem halt meg, sőt le se csukták a harcokban való részvételéért.

Évtizedek teltek el. Én közben Ausztráliában töltöttem munkás éveimből három évtizedet. Miután visszatértem és felkerestem egyik régi barátomat a régi focizók közül, aki még mindig ugyanott, a szülei régi lakásában lakott pont a Práter-utca és a Futó-utca kereszteződésében, természetesen '56 is szóba került. Rákérdeztem a féllábú srácra. Barátom elmondta, hogy tényleg nem lett baja a forradalom utáni megtorlásban. Magyarázatul azt híresztelték róla, hogy villamosbalesetben vesztette el a lábát. Akik pedig ezt másként tudták, azok hallgattak. Legyen ez egy példája azok cáfolatául, akik a magyarok rossz hírét hangsúlyozzák, amikor azt állítják, a magyarok mindig besúgnak: németeknek, Gestaponak, oroszoknak, ÁVH-nak.

Ebben a kereszteződésben, ahol az ötvenes évek végén iskolából jövet focizgattunk, a Forradalom alatt volt egy csata is. Két szovjet páncéltörő löveget húztak gépkocsikkal, egy páncélautó vezetésével a külső Práter-utcából a Körút felé, amikor a felkelők rajtaütöttek a konvojon. Maga a páncélautó a kereszteződésben lévő földszintes ház kapuja előtt lett mozgásképtelen. Ez a ház, a Zimmermann-ház a felmenőimé volt az államosítás előtt. Az unokabátyámat, Zimmermann Tibort ott lőtték le az oroszok.

Az történt, hogy a hirtelen kialakuló tűzharc elől az udvaron át a pincébe igyekezett, de valami zajt csapva magára hívta a kapu alatt védekező oroszok figyelmét. Ezek megragadták a fegyvertelen nagydarab embert és védőpajzsként maguk elé tolták, hogy mögüle viszonzozzák a felkelők tüzét a környék házaiból. Amikor ezt Tibi bácsi észrevette, megfordulva menekülni próbált, amire az oroszok lelőtték.

Ezt a „csatateret” aztán közelebről is szemügyre vettem, amikor a Forradalom győzelme után, a párnapos szabadság alatt, apámmal végiglátogattuk a közeli helyszíneket. (Apám ugyanis csak a harcok szüneteltével tudott Sztálinvárosból hazajönni.)

Már akkor feltűnt, hogy milyen katonai megfontolásból küldenek az oroszok nyitott tetejű páncélautókat a magas beépítésű belső városrészekbe? Persze, hogy a szerencsétlen katonák teljesen védelem nélkül utaztak nemcsak ezekben, de a nyitott teherautókban, dzsipekben is, ahol könnyű prédájává váltak az ablakokból, padlásokról tüzelő felkelőknek. Nem véletlen, hogy azonnal leugrottak védelmet nem nyújtó járműveikről és pont azokban a házakban kerestek menedéket, amelyek a felkelők bázisai voltak. (Barátom házának a lépcsőháza még évekig viselte a lépcsőházi harcok nyomait.) Az utcán pedig a járművek közvetlen közelében feküdtek azok az orosz elesettek, akik még egy kapualjig sem jutottak el, akkor már klórmésszel leöntve. Ilyen, nyitott tetejű páncélautó körül heverő holttesteket több helyen is láttam, ami azt jelenti, hogy a szovjet katonák feláldozása tervszerű lehetett.

De a magyar civil lakosság is elég vakmerő volt. Egy alkalommal az egyik osztálytársam édesapja jött fel hozzánk úgy, hogy mutatta a kalapját, amit épp átlóttek, ahogy az utcán gyalogolt békésen. Még ma is látom, ahogy az ujját a lyukon átbújtatva játszott a frissen átlótt kalapjával.

A Szabad Európa Rádiót szinte végig hallgattuk. Az édesanyám azt tartotta, azért kell a „szabadeurópát” hallgatni, hogy megtudhassuk, mi történik a sarkon túl. De a Kossuth-ot is hallgattuk. Emlékszem, amikor a különböző statáriumok határideje lejárt, mert többet is bejelentett a kommunista hatalom még a Forradalom elején, felszólítva a felkelőket a fegyverek letételére, a nagyanyám,

dédanyám engem küldtek hallgatódzni a világítóudvarra nyíló WC ablakhoz, hogy jelentsem, ha van még puskaropogás, ami számukra azt a reményt jelentette, hogy a felkelők mégse tették le a fegyvert. Valóban nem tették le. A Forradalom először győzött és csak a Szabadságharc bukott el később.

A legyőzetés november 4.-ével kezdődött. Hajnalban ébredtünk és mentünk a szenes pincébe, ami óvóhelyül szolgált. A család idősebb tagjai gyakorlott óvóhelyesek voltak. Budapest ostroma a második világháború alatt ellátta őket tapasztalatokkal. Akkor még apai nagyapám is élt, akinek út- és csatornaépítési vállalkozása volt, így ácsolni való faanyagokkal rendelkezett. Az ostrom idejére aládúcoltatta a pincét, ami ezért még az egész épület összeomlását is kibírta volna. Most nem abba a részbe mehettünk, mert a pince utcai oldalát egy közeli vállalat raktárnak használta, amit zárva tartott, és ami egyébként is tele volt.

November 6.-án kedden délután a környékünk egy másfél órás pergőtűzet kapott. Ezalatt mindenki felállt, mert ezt tanácsolta valami háborús tapasztalat. A robbanások szinte egybefolytak. Ezt az ágyúzást nagyon zokon vettem. Engem a kommunisták ne lőjenek, - gondoltam - mert különben nagyon megjárják.

Talán ez után volt valamivel, hogy a pincefalon át dörömbölést hallottunk. A dörömbölés nem akart megszűnni, így apám és néhány férfi nekiállt a dörömbölés feltételezett helyéről ellapátolni a szenet. Rövidesen már hangokat is lehetett hallani, akik arra szólították fel a házunk lakóit, hogy kezdjék bontani a falat. A pincefal másik oldalán egy párhuzamos utca házának a pincéje volt, amit az ottlakók szintén óvóhelynek használtak. A téglafalban akkora lyukat vágtunk, hogy egy ember átférhessen. A szomszéd házba ugyanis felkelőket szorítottak be az oroszok, akik így a pincéken keresztül akartak kikerülni a gyűrűből. Miután elkészült a lyuk, a felkelők libasorban átjöttek. Tőlünk eligazítást kértek és kaptak arról, hogy mi a helyzet a Futó-utcában. Tanakodtak és elhatározták, hogy továbbmennek a Corvin-köz felé. A pincében sötét volt. Itt-ott egy gyertya világított.

A pince folyosónk egy helyütt a kijárat közelében beszűkült, ugyanis fej felett, a mennyezet alatt egy vízcső futott keresztül, ugyanott a döngölt földből pedig három téglalépcső emelkedett felfelé majd három lépcső lefelé együtt áthidaltak egy szennyvízcsatornát. Az egyik lakó, Sebők Lóránt állt a lépcsők előtt és minden egyes felkelőnek odaszólt: „Három lépcső, fejre vigyázz!” Elmentek. Természetesen soha többet nem hallottunk felőlük.

Egy másik alkalommal jön egy lakó a pincébe és mondja: itt vannak az oroszok, tud-e valaki beszélni velük? Valaki történetesen tudott egy szláv nyelvet és csatlakozott az oroszokhoz, akik a pincét akarták ellenőrizni. Csak később

tudtuk meg, hogy miért. Ezek igen fiatal katonák voltak, szinte remegtek a félelemtől, ahogy géppisztolyaikat előre tartva végignézték rajtunk. „Puski nyet” mondták nekik többen is nyugtatólag, azt próbálván jelezni, hogy nincs nálunk fegyver. Ki is mentek a pincéből hamar, minden baj nélkül.

Az orosz felderítő akció értelme rövidesen világossá vált. Egy lakó jelentette, hogy az oroszok betörték az Ámonékhoz. Ez a lakó szintén a vakmerőség jeleként ment vissza valamiért a lakásába, majd a betörés után osont vissza a lépcsőházon keresztül a pincébe. Láta a szétrúgott bejárati ajtónkat és hallotta a lakásban az oroszok mozgását, beszédét. A mi lakásunk az utca fronton az első emeleten volt. A katonák meg akartak győződni arról, hogy hátulról semmi meglepetés se érheti őket, ezért ellenőrizték előbb a pincét. A lakásunkat nem használták a felkelők, ez nem lehetett oka a betörésnek.

Hogy a lakásunkban mi történt, azt csak a harcok elültével tudtuk meg, amikor másokkal együtt mi is feljöttünk a pincéből. A bejárati ajtó kétszárnyú volt. A kulcslyuk magasságában a zöld festékbe egy csizmatalp nyoma vésődött bele. Úgy rúgták be az ajtót, ahogy a filmekben szokás. A lakásban óriási rendetlenség várt bennünket. Minden fiók kirángatva, a tartalmuk a földön. Ami a földre került azt összetaposták. A húgom és az én játékaimat is összetaposták. A WC közepén ürülékkupacok. Összerondított fehérnemű darabok mutatták a tisztálkodásuk nyomait. A kamrában összetört befőttek. A savanyított uborkák leve eltűnt, azt mondják leitták az uborkáról. Raboltak is. Néhány melegebb ruhadarabot, plédet és fényes tárgyakat vittek el. Nagyapám földmérő műszereit, körzőkészletet, írószereket, ilyesmit. Ékszert nem találhattak, mert, mint említettem, az ostromot átélt öregek tudták, hogy mit kell a „légótáskába” bepakolni ilyen alkalmakkor.

Szintén a korabeli élményemhez tartozik a „svéd uzsonna”.

Ezt jóval a Forradalom vége után osztották a már rendbehozott Práter-utcai iskolában. Ezt azért tudom így meghatározni, mert közben még járattak bennünket a Jázmin-utcai majd a Knezich-utcai iskolába is. A „svéd uzsonna” egy bögre kakaóból és egy szelet húskrémes kenyérből állt, amit a tízórai szünetben adtak. Ez volt a nyugati segítség része. A húskrémet azóta is keresem az íze miatt. A gyanúm az, hogy nem Svédország ajándéka volt, hanem valami NATO országé, amit nem lehetett bevallani, így került sor a semleges svédek bevonására. A kenyér maga a négyszögletes angolszász fehérkenyér volt, az biztos. Más nyugati segítségben is részesültünk. Egyszer az osztályfőnök tanítónéni mindenkit megkérdezett az osztályban, hogy milyen károkat szenvedett a család a harcok következtében. Ezeket összeírta és rövidesen kaptunk egy utalványt a jogosultságról. Ezzel kellett a Delej-utcába menni, ahol egy segélyosztó hely működött. Emlékszem, hogy gyerekruhát és néhány takarót kaptunk, ezeket örömmel hazavittük és hasznukat vettük.

Ezután következett az ablakok beüvegeztetése, mert mindegyik kitört a repeszekről és a légnyomástól. Mire erre sor került már hó is volt, mert emlékszem, hogy az ablakkereteket én szállítottam oda-vissza a szánkómon. Nemcsak a miénket a házból, hanem másokét is.

A körülbelül 28 fős osztályunkból egy fiú meghalt, egy pedig disszidált a szüleivel. Szabadságharcunk leveréséért mindenki dühös volt a gyerekek között. Én máig emlékszem arra a gyomorszorító émelygésre, amit a tehetetlen düh miatt éreztem. Mintha gyomorszájon vágta volna. A Jázmin-utcai iskolában bosszúból elégettük az orosznyelvi tankönyveinket. Ebből botrány lett. De abból is, hogy az egyik tanulót, aki a kommunisták visszatérével az úttörő nyakkendőjét viselve jött be egy reggel, fel akartuk akasztani a fogasra.

Lakóházunkból többen is disszidáltak. Köztük egy egyedülálló anya a fiúgyermekével. Lacika korombeli játszópajtásom volt. Édesanyját az ostrom alatt a pincénkbe behatoló ruszlik megerőszakolták. Fegyveres fenyegetésre a nagyapámnak kellett a viharlámpát tartania az aktushoz. Gondolom, a szegény nőnek jól jött a Forradalom adta lehetőség, hogy elhagyhatja az elszenvedett atrocitások színhelyét és a „felszabadító szovjet hadsereg” további dicsőítésének hazug légkörét.

1956 életreszóló, meghatározó élményem lett.

Számomra szent a Forradalom és a Szabadságharc emléke – ahogy én láttam és tapasztaltam.

Ámon Antal